

ŞATTÎ, Muhammed b. Hasan

(محمد بن حسن الشطي)

Muhammed b. Hasen b. Ömer
eş-Şattî ed-Dimaşkî
(ö. 1307/1890)

Hanbelî âlimi.

10 Cemâziyelâhîr 1248'de (4 Kasım 1832) Dimaşk'ta doğdu. Mensup olduğu ulemâ ailesi Şattûlbasra'dan geldiği için Şattî nisbesiyle anılır. Babasından temel İslâmî ilimler yanında hesap, sarf ve nahiv okudu. Şeyh Mustafa et-Telî'den hıfzını tamamladı. Babası onun için daha küçük yaşlarda iken Saîd el-Halebî, Abdurrahman el-Kûzberî, Hâmid el-Attâr, Abdurrahman et-Tîbî ve Muhammed et-Temîmî el-Mısırî gibi önde gelen âlimlerden icâzet aldı. Muhammed eş-Şattî, babasının 1274'te (1858) vefatı üzerine Saîd el-Halebî'nin oğlu Abdullah el-Halebî ve Mustafa el-Kermî'nin derslerine katıldı. Şeyh Muhammed el-Fâsî el-Mekkî vasıtasıyla Şâzeliyye tarikatına intisap etti. Bir ara Dimaşk'a gelen Muhammed Ekrem el-Afgânî'den astronomi okuyup icâzet aldı. Kardeşi Ahmed eş-Şattî ile birlikte ferâiz, arazi ölçüm ve taksimi, su paylaşımı gibi konularda Dimaşk halkının başvuru mercii oldu. 1273'te (1857) Edirne müderrisliği pâyesi alan Şattî 1289'da (1872) Dimaşk'ta Meclis-i Maârif üyeliğine getirildi. 1292'de (1875) belediyede vevaset işlerinde çalıştı, ertesi yıl Evkof Komisyonu üyeliğine getirildi. 1294'te (1877) Taberiye kadı vekili ve 1298'de (1881) Râşiyâ kadısı oldu. 1304 (1887) yılında Şam'da Avniye ve ardından Meydan mahkemesinde başkâtiplik görevinde bulundu. 4 Ramazan 1307 (24 Nisan 1890) tarihinde Dimaşk'ta vefat etti ve ertesi gün Zehebiyye Kabristanı'nda defnedildi. Mensupları kalmadığı için ortadan kalkan mezheplerin ihyasına önem veren, müctehid imamların görüşleri konusunda geniş bilgi sahibi olduğu belirtilen ve fikhî ahkâmı maddeleştirerek özetlemeye özel bir ilgisi bulunan Şattî, Şam müftüsü Mahmud Hamza Efendi'nin isteği üzerine Dâvûd ez-Zâhirî'nin görüşlerini bir risâlede toplamıştır. Ramazan aylarında Emeviyye Camii'nde ders vermiş, ayrıca Bâderâiyye (Bedrâiyye) Medresesi'nde yöneticilik ve müderrislik yapmıştır. Oğulları Ömer, Ma'rûf, Muhammed Murâd ve Hasan ile Şam'a ve Hanbelî ulemâsına dair eserleriyle tanınan torunu Muhammed Cemîl de Şattî ailesinin yetiştirdiği âlimlerdendir.

Eserleri. 1. *Başû'r-râha li-tenâvüli'l-mesâha*. Babasının kitabından ihtisar ederek bir harita eklediği eser 1875 yılında

İstanbul'a gönderilmiş ve Maarif Nezâreti tarafından basılması emri çıkarılarak müellifi ödüllendirilmiştir. 2. *el-Fetû'l-mübîn fi telhîsi kelâmî'l-farâziyyîn* (Dimaşk 1313, 1353). 3. *Tevfikü'l-mevâd-di'n-nizâmiyye li-ahkâmî's-şer'ati'l-İslâmiyye* (Kahire 1325). Müellif çeşitli kaynaklardan derlediği ve "madde" diye adlandırdığı dinî, hukukî, idarî konularla ilgili 200 genel kuralı içeren risâlesinde söz konusu kuralların şer'î dayanaklarına ve bazı açıklamalara da yer verir. 4. *Risâle fî mesâ'ili'l-İmâm Dâvûd ez-Zâhirî* (Dimaşk 1330, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin derlediği *İhtiyârâtü'l-İmâm İbn Teymiyye* ile birlikte). 5. *el-Kavâ'idü'l-Hanbeliyye fî'taşarrufâtü'l-'akâriyye* (Dimaşk 1929). Şattî'nin kaynaklarda adı geçen diğer başlıca eserleri de şunlardır: *Şahâ'ifü'r-râ'iz fi 'ilmi'l-ferâiz*, *Teshîlü'l-ahkâm fî mâ yah-tâcû ileyhi'l-hükkâm* (1000 maddeden oluştuğu belirtilir), *Şerh 'ale'd-Devri'l-a'lâ li's-Şeyhi'l-ekber*, *el-Meâlîbü'l-vefiyye fî mâ yah-tâcû ileyhi'n-nüvvâbü's-şer'îyye*. Bunların dışında hesap, nahiv ve hadis terimleriyle ilgili birer eseri, babasının mi'râc ve hacca dair kitaplarının muhtasarları ve zamanında başvuru kaynağı olarak kullanılan Dimaşk sularının taksimiyle ilgili çalışması anılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serkis, *Mu'cem*, I, 1126; M. Cemil eş-Şattî, *Ravzû'l-beşer fi a'yânî Dimaşk fi'l-karnî's-sâlis 'aşer*, Dimaşk 1365/1946, s. 66-67; a.m.f., *Terâcimü a'yânî Dimaşk fi nuşû'l-karnî'r-râbi' 'aşer el-hicrî*, Dimaşk 1367/1948, s. 36-38; a.m.f., *Muhtaşaru Tabakâti'l-Hanâbile*, Beyrut 1406/1986, s. 197-200; İskender Lükâ, *el-Hareketü'l-edebiyye fî Dimaşk: 1800-1918*, Dimaşk 1976, s. 237-240; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 93; M. Mu'tî el-Hâfız - Nizâr Abâza, *Târîhu 'ulemâ'i Dimaşk*, Dimaşk 1406/1986, I, 93-95; a.m.f., *Ulemâ'ü Dimaşk ve a'yânühâ fi'l-karnî's-sâlis 'aşer el-hicrî*, Dimaşk 1412/1991, II, 564-567; M. Abdülâtif Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmü Dimaşk fi'l-karnî'r-râbi' 'aşer el-hicrî*, Dimaşk 1408/1987, s. 312-313; Baytâr, *Hilyetü'l-beşer fi târihi'l-karnî's-sâlis 'aşer* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Beyrut 1413/1993, III, 1623-1624; Zekî M. Mucâhid, *el-A'lâmü's-Şarkîyye*, Beyrut 1994, III, 502; Cemâleddin el-Kâsımî, *Tabakâtü meşâhiri'd-Dimaşkiyyîn min ehli'l-karnî'r-râbi' 'aşer el-hicrî* (nşr. Mahmüd Abdülkâdir el-Arnaût), Dimaşk 1427/2006, s. 37-38.

AHMET ÖZEL

ŞATTÜLARAP

(شَطِّ الْعَرَبِ)

Irak'ın güneyinde Dicle ve Fırat'ın
birleşmesiyle oluşan nehir.

Sözlükte şatt "büyük nehir" ve "nehir kıyılarındaki verimli arazi" anlamlarına gelir. Fırat ile Dicle nehirlerinin Kurna mevkiinin 45 km. kadar güneyinde Gurmeta-

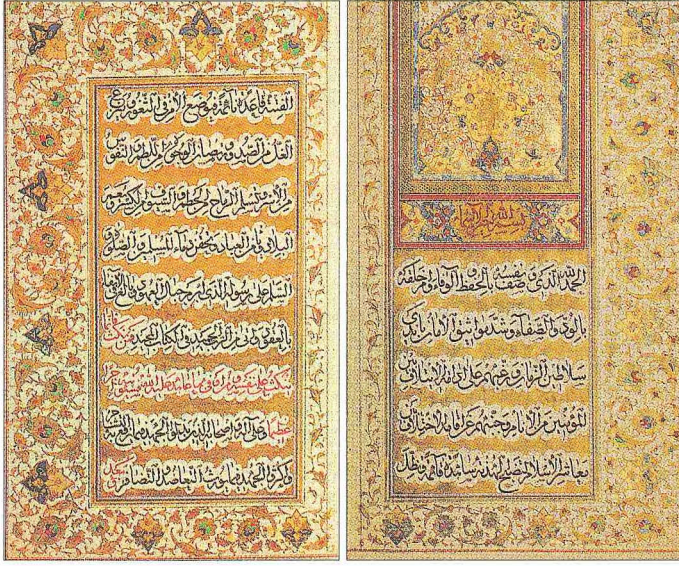
li civarında birleşerek meydana getirdiği Şattûlarap, 200 km. uzunluğa ve 400 m. ile 1200 m. arasında değişen genişliğe ulaştıktan sonra bölgenin Fâv şehrinin bulunduğu güney ucundan Basra Körfezine dökülür. Irak-İran sınırının güney kesimini oluşturan nehir gemi işletmeciliğine ve her türlü deniz taşımacılığına elverişlidir. Şattûlarap kıyılarındaki zengin hurmalıklar, 150.000 ton civarında olan yıllık rekoltesiyle dünya hurma ihtiyacının hemen hemen % 80'ini karşılamaktadır.

Şattûlarap çevresinde Osmanlı hâkimiyeti XVI. yüzyılın ortalarında kurulmuş, Kasrîşrin (Zühâb) Antlaşması'yla da (1639) yönetim alanı genişletilerek İran sınırı belirlenmiştir. Bölgeyi ilgilendiren 1746 ve 1823 Osmanlı-İran antlaşmaları genelde Kasrîşrin Antlaşması'nda belirlenen statükoyu korumuştur. Şattûlarap'ın en kapsamlı biçimde ele alındığı antlaşma 1847 Mayıs'da Erzurum'da imzalanandır; burada varılan mutabakat I. Dünya Savaşı öncesine kadar devam etmiştir. Bu antlaşma sonucu oluşturulan sınır tesbit komisyonu üyesi Mehmed Hurşid 1848-1852 yılları arasında bölgeyi dolaşarak ayrıntılı bilgiler vermiştir (*Seyahatnâme-i Hudûd*, s. 3-48). 1913 yılında Osmanlılar'la bölgede sonradan ağırlığını koyan İngilizler arasında, Şattûlarap ve o sultardaki hâkimiyetle deniz taşımacılığı ve deniz trafiğinin deniz fenerleri düzenlenmesi müzakere konusu yapılmıştır. Eski sadrazamlardan İbrâhim Hakkı Paşa ile Sir Edward Grey'in imzaladığı, Anglo-Ottoman Convention diye bilinen bu antlaşma, Muhammere (Hürremşehir) dışındaki Şattûlarap bölgesinin tamamını Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bırakmış, ancak I. Dünya Savaşı'nın âniden ortaya çıkması yüzünden uygulama alanı bulamamıştır.

I. Dünya Savaşı'nın ardından Irak'ta Şerîf Hüseyin'in oğlu Faysal'ın krallığında bir devlet kurulunca (23 Ağustos 1921) bölgede Irak hükümeti söz sahibi olmuştur. Aynı yıl İran'da Rızâ Şah Pehlevî'nin genelleştirme başkanlığı ve savaş bakanlığı görevlerini üstlenmesi, Batılı devletleri Şat-

Şattûlarap

Osmanlı Devleti ile İran arasında Şattülarap'ın en kapsamlı biçimde ele alındığı 1847 Mayıs'ında Erzurum'da yapılan barış antlaşmasının ilk iki sayfası (BA, Muahede, nr. 386)

tularap ve bölgedeki petrol rezervleriyle daha yakından ilgilenmeye yöneltmiştir. Basra, Abadan ve Muhammere önemli liman şehirleri haline gelmiş, bilhassa petrol nakliyatında önem kazanmıştır. Çok geçmeden İran ve Irak bölge üzerinde mücadeleye girişmiştir. 1934 yılında İran, Milletler Cemiyeti'ne başvurarak Muhamme-re ve Abadan gibi ticaret merkezlerini çevreleyen suların Irak'ın hâkimiyetinde kalmasını protesto etmiş, Irak ise statükonun sürdürülmesini istemiştir. İki ülke 1937'de tekrar bir antlaşma imzalamış-larsa da durum sonuç itibarıyla 1913 antlaşmasından pek farklı olmamış. Şattüla-rap II. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasın-da İran ve Irak arasında sorun olma-ya devam etmiştir. Mart 1975'te iki dev-let arasında imzalanan Cezayir Antlaşma-sı görünüşte Şattülarap anlaşmazlığını hal-letmiş ve komşuluk ilişkileri 1979 İran İslâm Devrimi'ne kadar iyi sürdürülmüştür. Fakat aynı yıl Irak'ta iktidara sahip olan Saddam Hüseyin antlaşmayı tanımadığı-nı açıklamış, 22 Eylül 1980'de İran'a savaş ilân etmiştir. Sekiz yıl süren savaş boyun-ca İran tarafından kapatılan Şattülarap'ın dış dünya ile bağlantısı tamamen kesilmiş ve ancak 1994'te Irak'ın Küveyt'i işgalin-den önce tekrar başlamıştır. Bununla bir-likte bölgede hâkimiyet meselesi hâlâ çö-zülememiştir. Konunun çözümü, II. Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ta başlayan Ame-rikan işgal döneminin ardından gelişecek İran-Amerika-Irak ilişkilerine bağlı görün-mektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, I. HÜS., İst/1325/M-040, 045, 046 (İngiliz Lynch Şirketi tarafından Dicle'de ve Şattülarap'ta gemi çalıştırılması hakkında); BA, A.DVN.MKL.

55/8 (Londra'da imzalanan Şattülarap'ta seyr ü sefâin, Anglo-Ottoman Convention, I, 1331/1913); BA, İ.MSM., 40/1095; BA, Muahede, nr. 366; BA, MV, 169/73, 177/79; BA, HR.SYS., 112/2; 113/1-6-9-21; BA, İrade-Hariciye, nr. 9766, 21455; Mes'ûdi, *et-Tenbih*, s. 52; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 344; *Delilü'l-Halıc* (Târîh), I, 478-479; IV, 2167-2168, 2227-2228, 2235-2251; Mehmed Hürşid, *Seyahatnâme-i Hudûd* (haz. Alaattin Eser), İstanbul 1997, s. 3-48; J. C. Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record*, New Haven 1975, I, 25-28, 79-80, 219-221; K. H. Kaikobad, *The Shatt-al-Arab Boundary Question: A Legal Reappraisal*, Oxford 1988, s. 7, 16-18, 134; R. Schofield, "Interpreting a Vague River Boundary Delimitation: The 1847 Erzurum Treaty and the Shatt-al-Arab before 1913", *The Boundaries of Modern Iran* (ed. K. McLachlan), London 1994, s. 72-92; J. V. Harrison, "The Shatt-el-Arab", *JRCAS*, XXIX/1 (1942), s. 43-51; G. B. Cressey, "The Shatt al-Arab Basin", *MEJ*, XII (1958), s. 448-460; J. R.

Pery, "The Banu Ka'b: An Ambitious Brigand State in Khuzistan", *Le monde iranien et l'Islam*, I, Paris 1971, s. 131-152; C. J. Edmonds, "The Ira-qi-Persian Frontier 1639-1938", *As.Af.*, sy. 62 (1975), s. 149-154; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2859; T. H. Weir, "Şatt-ül-Arab", *İA*, XI, 356; Amatzia Ba-ram, "Şhatt' al-'Arab", *EP* (İng.), IX, 368-369.

MUSTAFA L. BİLGE

ŞÂVER b. MÜCİR

(شاور بن مجير)

Ebü Şücâ' Şâver b. Mücîr b. Nizâr es-Sa'dî (ö. 564/1169)

Son Fâtımî Halifesi Âdid-Lidîmillâh'ın veziri.

Cüzâm kabilesinin Benî Sa'd koluna mensuptur. Hakkındaki ilk kayıt Haçlılar elinde esirken Şevval 516'da (Aralık 1122) serbest bırakılmasıyla ilgilidir (Makrîzî, III, 83). Fâtımî Veziri Efdal b. Bedr el-Cemâli'nin Haçlılar'la yaptığı savaşlarda esir düşen Şâver'in uzun süre esarette kaldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra Vezir Me'mûn el-Batâihî'nin kurduğu Me'mûniyye birliğinde görev aldı. Vezir Rıdvân b. Velehşâ ile Halife Hâfız-Lidîmillâh arasındaki gerginlik sebebiyle Kahire'de meydana gelen olaylar-da Rıdvân'ın tarafında yer aldı ve onunla birlikte Suriye'ye kaçtı. Rıdvân'ın 534'te (1139) Kahire önlerine gelip halifenin kuvvetleri karşısında yenilerek yakalanmasının ardından bir müddet Saîd'de bedevî kabileleri arasında yaşadı. Daha sonra affedilmekle beraber bir süre Kahire'de sarayda ikamete mecbur edildi. Ardından

Şattülarap'ta seyrisefâinle ilgili 1913 yılında imzalanan Anglo-Ottoman Convention (BA, Muahede, nr. 366)